
John Ede,
a KSH ny. vezető főtanácsosa
E-mail: edejohn@t-online.hu

Kávéházi beszélgetések a statisztikáról – Rövid távú előrejelzések (10.)

A Francia Statisztikai Társaság (Société Française de Statistique – SFdS) és a Francia Statisztikai és Gazdaságkutatási Intézet (Institut National de la Statistique et des Etudes Economiques – INSEE) 2005 decembere óta, általában havi rendszerességgel, egy párizsi kávéházi különteremben nyilvános vitaesteket szervez arról, hogy milyen választ ad a statisztika a társadalmunkat foglalkoztató nagy kérdésekre.

A havi rendszerességű összejövetelek „tiszteletbeli” meghívottjától *Rózsa Gábertől*, a KSH ny. főosztályvezető-helyettesétől *John Ede* is megkapja a viták összefoglalóját, aki annak tartalmát örömmel megosztja a *Statisztikai Szemle* olvasóival.

Ezúttal *Xavier Timbeau*, a Francia Gazdasági Konjunktúra Kutatóintézet (Observatoire Français des Conjonctures Economiques – OFCE) Elemzési és előrejelzési főosztály vezetője tartotta a bevezető előadást, amelyben a következő kérdésekre kereste a választ. Mennyire sikeresek az előrejelzések? Melyek a francia rövid távú előrejelzések erős, illetve gyenge oldalai? Mi a helyzet más országokban? Változott-e a megközelítés minősége a pénzügyi szféra súlyának növekedésével? Milyen kapcsolat van a gazdasági tisztánlátás és a rövid távú előrejelzések között? Egyáltalán, mi a szerepe a konjunktúra-elemzéseknek? Milyen hatással vannak a megállapításai az állami szervekre, illetve a gazdaság szereplőire?

Egy meglehetősen bonyolult világban kell döntéseinket hozni – vetette fel az előadó, amelyeknek hosszú távon is fenntarthatóknak kell lenniük. Az előbbi kérdések érvényesek a nagypolitikára (beleértve a költségvetési és más kérdéseket), a gazdálkodó szervekre (a termelő ágazatokra, a pénzintézetekre stb.) és az egyénekre is. A szereplők száma egyre nő, erősödik kölcsönös függőségük és egy részük gazdasági súlya. Eközben egyre nehezebben kiszámítható, hogy melyik szereplő lesz a „befutó”, melyik a „lemaradó”.

Már *Paul Valéry* megmondta: „Korunk problémája, hogy nem olyan lesz a jövő, mint amit megszoktunk.” A mikroökonómiai kérdéskör makroökonómiai kontextusban azt jelenti, hogy mindenkinek személyre szóló tájékoztatást kellene kapnia a gazdaság helyzetéről, a munkanélküliségről stb. A részletes információk azonban

nem mindenki számára hozzáférhető; a tények szintetizálásához szükség van a statisztikára, melynél a legfontosabb a megbízhatóság. Bízni kell abban, hogy a statisztika valós adatokon alapszik, de abban is, hogy a felhasználás során azokat nem hamisítják meg. Egy másik feltétel a feldolgozásban, felhasználásban a tudományos alapokon nyugvó elemzés, az előrelátást biztosító megfelelő képletek, módszerek alkalmazása. Mindenesetre a jelen helyzet pontos feltérképezése nélkül nincs megbízható előrejelzés, nem ismerhető meg a jövő.

Előrejelezni annyi, mint előrelátni a jövőbeni folyamatokat. A vélelmezés pedig az, amikor csupán elképzeljük a jövőt, nem vagyunk teljesen bizonyosak a bekövetkezésében, de azért megkíséreljük a felkészülést. Márpedig a vélelmezés – akár a meteorológiai előrejelzés – bizonytalanságot is tartalmaz, aminek elsődleges oka, hogy hiányzik a részletek alapos ismerete.

Mire kell tehát figyelni, mit kell ismerni?

A társadalmi folyamatok egyes szereplői gazdasági súlyának hatásai statisztikailag követhetetlenek. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a második világháború után 30 évvel a globalizáció következett, ahol a kibővülő piacgazdaság máris a világ egymilliárd, majd néhány évtized után négy milliárd, és előbb-utóbb 8 milliárd lakosát érinti. A termelési és a szállítási költségek csökkenésével a termékek előállítása világméretben robbanásszerűen bonyolulttá vált. A finanszírozás feltételei befolyásolják a döntések célterületeit. Egy ipari nagyvállalkozó a termelés bővítésében gondolkodva először konzultál egy olyan bankkal, amelyik jogászokkal, mérnökökkel is szorosan együttműködik, segít az ügyfélnek a potenciális célországok jogi, gazdasági szabályozása megismerésében, ilyenformán befolyásolja, tereli a termelés jövőbeni helyének kiválasztását. Ez a sokszínűség és a sokoldalú összefüggések megnehezítik a mindenkori helyzet pontos feltárását. Az azonban mindenképpen igaz, hogy a múltban lezajlott és a jövő várható folyamatait egymással összefüggésben kell elemezni.

Napjainkban már, a múlttal összehasonlítva, korábban elképzelhetetlen mennyiségű és sokrétű információval rendelkezünk. Gondoljunk csak arra, hogy egy évtizeddel a második világháború befejezése után is milyen nagy mennyiségű egyedi (termelési, pénzügyi stb.) adat került „mozgósításra” a nemzeti össztermék kiszámításánál. És ez a mozgósítás azóta is bővül. Egy másik példaként említhetők a reprezentatív adatfelvételek, amelyek szinte valamennyi felhasználó és elemző számára elérhetőek, és nagyban hozzájárulnak az elemzések finomításához, a szimulációs eljárások alkalmazásához.

Az 1929-es válság idején a fejlett gazdaság működéséről csak hiányos ismeretekkel rendelkeztek; talán még *XIV. Lajos* gazdasági szakértői is tájékozottabbak voltak saját korukat illetően. A múlt század húszas éveinek végén jószerivel csak néhány tőzsdei mutató és a szakmai szervezetek által szolgáltatott, ellenőrizhetetlen, felszámolási eljárások adatai voltak elérhetőek. Természetesen a válságot felismerték, de le-

folyásának gyorsaságát csak tíz évvel később, és akkor is nagy nehézséggel voltak képesek mérni.

A második világháborút követően egyre fontosabbá vált, hogy kialakítsanak egy esetleges válság előrejelzését segítő eszközt, ekkor fejlesztették ki a nemzeti elszámolások rendszerét. Az első kísérletek már közvetlenül a háború után megkezdődtek. Erre az időre esik a l'INSEE (a Francia Statisztikai Kutatóintézet) alapítása, ennek keretein belül az ipari, mezőgazdasági, vámügyi és háztartás-statisztikai összeírások kezdetei, a korábban a szakszervezetek által kezelt gazdasági regiszter átalakítása, amely utóbbi kezelését, karbantartását fokozatosan átvette a l'INSEE, a mezőgazdasági, illetve az ipari minisztérium. 1951-ben fogadták el azt a törvényt, amely előírta a vállalatok statisztikai célt szolgáló kötelező adatszolgáltatását, egyúttal a kapott válaszok bizalmas kezelését.

Az előrelátás azonban még akkor sem tökéletes, ha nem vitatható az információk széles körű hozzáférhetősége és a gazdasági elemzés sokrétűsége. Vegyük például a legutóbbi válságot: az első jelek 2007-ben az Egyesült Államokból indultak ki, majd 2008 nyarán jött a banki vészjelzés. 2008 telén 2 százalékos növekedést vártunk, amiből 0 százalék lett. Megkésve költségvetési támogatásra lett szükség. 2009 végén, vagyis másfél évvel a válság kezdete után kiderült, hogy a GDP az egyes országokban 5-10 százalékkal visszaesett.

Az 1929-es válsággal összehasonlítva ezúttal az információáramlás kiterjedtebb és az elemzés gyorsabb volt, de hamis következtetéseket vontak le, ami két okra vezethető vissza: 1. egy korábbi, de hibás előrejelzés alapján meghozott politikai döntések megváltoztatását nem könnyű a politikusokkal elfogadtatni; 2. a kezdeti fázisban az információk összegyűjtése és az elemzés folyamata nem volt összhangban a folyamatok súlyával és komplexitásával.

Bizonyos összefoglaló éves adatokon alapuló információk – nevezetesen a nemzeti össztermék összetevői – kiigazítása meglehetősen drága és lassú volt. Ráadásul az információk ferdítések is tartalmaztak, az adatbevallók nem minden tekintetben voltak őszinték; egyesek elhallgatták a nehézségeket, mások pedig nem jelezték helyzetük javulását. A valós problémákat nagyon későn ismerték fel, holott valós idejű, mégpedig a gazdálkodó szervezetek és háztartások olyan reprezentatív mintáin alapuló információs rendszerére lett volna szükség, ahol a szigorú adatvédelemmel társított belső információs-adatbázis mindenkor hozzáférhető.

A vita

Egy résztvevő számára meglepő volt, hogy 1929-ben nem látták a gazdasági válság gyors bekövetkezését, hiszen a munkanélküliség azonnal és érezhetően súlyossá vált. Válaszában az előadó egyetértett a kérdezővel, de felhívta a figyelmét arra,

hogy nem volt mérhető ennek súlyossága és várható alakulása. Egy másik résztvevő arra emlékeztetett, hogy a korábbiakban minden más mutatónál fontosabb volt a gazdaság ereje. Vajon többet adnak-e ennél a különböző modellszámítások? – tette fel a kérdést. A valódi probléma az, hogy az előrejelzéseket érdemi magyarázat nélkül elfogadjuk – válaszolta az előadó. Gondoljunk a balti-tengeri kikötői árakra, mint az olajpiac „barométerére”: hosszú ideig működőképes volt, aztán egy szép napon használhatatlanná vált, mert semmilyen szokásos sémára nem adott megoldást. Egy modell alkalmassága a kapcsolódási pontoktól és az inputoktól függ.

A következő kérdező arra kereste a választ, hogy követhető-e a válság alakulása a vállalati csődhelyzetek pontos statisztikai adatsoraival? A válasz igen, de a fizetésképtelenséget a tényleges helyzet után kullogva, az eredeti állapot nehézségeit utólag elismerve, bírósági határozat mondja ki. Meg kell ugyanakkor említeni – mondotta Timbeau, hogy Franciaországban a gazdálkodók (fontosabb vállalkozások) havi rendszerességgel statisztikai jelentéseket szolgáltatnak, melyeket a konjunktúraelemzéseknél már hosszú ideje felhasználnak. Emellett a foglalkoztatottakat érintően rendelkezésre állnak a munkáltatók kötelező, a társadalombiztosítási és családtámogatási szervezetnek teljesített befizetéseiről szóló adatok. Ezek felhasználhatósága azonban meglehetősen nehézkes.

A GDP önmagában nem mutatja a valóságos helyzetet, szükség van olyan minőségi mutatókra is, mint például a munkanélküliség vagy a megtakarítások. Ezek a mutatók még akkor is minőséginek tekintendők, ha számokban öltönek testet. Más oldalról viszont kerülni kell a mendemondákra alapozott érvelést. Az előrejelzés csak egymással összefüggő tényezőkön alapulhat, és semmiképp sem építhet számszerűsíthető, de nem reprezentatív információra. Mindazonáltal a minőségi információk mindenképpen segítik megérteni, feltárni a múltbeli eseményeket. A gondolatot folytatva egy másik résztvevő főképp a vészhelyzetekben tartotta fontosnak a minőségi tényezők figyelembe vételét. Véleménye szerint a bankok megsértették a „szakma erkölcsét”, vagyis a likviditás, a rentabilitás és a biztonság követelményét. Túlzott kockázatot vállalva keresték a mind nagyobb nyereséget, s közben elfeledkeztek a források biztonságáról, az ésszerűsítés követelményéről – fogalmazta meg egy résztvevő. Az előbbihez kapcsolódva egy másik hozzászóló pedig kiemelte az őszinteség követelményét: anélkül, hogy pánikot keltenénk, el kell kerülni a titkolózást és a hamis információk közlését – mondotta.

A továbbiakban az előadó arról szólt, hogy véleménye szerint szükség van a formalizált oksági kapcsolatokat koherensen figyelembe vevő modellszámításokra. Egy hozzászóló ezzel összefüggésben felhívta a figyelmet a statisztikai információk és a modellszámítások eredményeinek helyes értelmezésére. Való igaz: jóllehet a modellszámítások is a múlt történéseinek megfigyelésére épülnek, kialakításuk során azonban részben koncepcionális, részben elméleti feltételezésekkel élnek. Kérdés azonban, hogy mit ér egyik-másik, a gazdaság alakulására vonatkozó elméleti modell. A

valóságot adja vissza? Ha igen, milyen feltételekkel? Még egy jó modell is épülhet helytelen feltételezésekre. És mi lesz az eredmény, ha egy ilyen bizonytalan vagy hamis feltételezésekre épülő modellhez bizonytalan alapadatokat rendelünk? – vetődött fel az újabb kérdés. Időnként olyan érzése van az embernek, hogy a régebbi modellek a jelenlegiekénél jobbak voltak. Ebben bizonyára annak van szerepe, és erre a bevezető előadás is utalt, hogy a világgazdaság a korábbiakhoz képest bonyolultabbá vált.

Több hozzászóló felvetette, hogy a modellszámítások eredményeinek a tényhelyzettől való eltérését a rendkívüli körülmények is befolyásolják. A ritkán bekövetkező és egyedi tényezők nehezen modellezhetők, illetve kevésbé parameterezhetők, foglалhatóak képletekbe. Különösen igaz ez a katasztrófahelyzetekre, amikor több negatív tényező hatása összegeződik váratlanul. A különböző gazdasági magyarázatok a legutóbb átélt válságot nem a piac zavaraira vezetik vissza, mondván, hogy a korábbi beláthatatlan kockázatok egy része állandósult. Erre egy hozzászóló a nyersanyagpiacot hozta fel példaként. Más valaki azt vetette fel, hogy miként lehet megkülönböztetni a spekulációs, illetve a gazdasági tevékenység által kiváltott kereslet-kínalati mozgásokat? Válaszában az előadó elismerte, hogy az ilyen mozgások meglehetősen kiszámíthatatlanok. A rövid távú gazdasági előrejelzési modellek kialakításánál ezekkel csak akkor lehet számolni, ha rendelkezünk a nyersanyagpiaci mozgásokat jól tükröző modellekkel is. Ez azonban átvezet a bonyolult, játékelméleti területekre. Szaud-Arábia például részben geopolitikai súlyának megtartásától, részben költségvetési bevételi szükségleteitől függően növelheti, vagy csökkentheti a kőolaj kitermelését. Az aktuális döntés úgy befolyásolja azonban a világgazdaságot, hogy közben nem feltétlenül modellezhető gazdasági tényezővel állunk szemben.

A jelenlevők hangsúlyozták a pénzpiacok szerepét is. Egy hozzászóló felvetette, hogy a válság kirobbanásakor alig lehetett találkozni jól érthető pénzügyi elemzésekkel, jellemző volt az olyan ködösítés, mint például a származékos piaci termékek fel- említése. Az előadó szerint egyoldalú, aszimmetrikus információról, a „hazudozók játékáról” van szó. Úgy tüntették fel, hogy ezek csak a bankárok ügyletei.

Ideális helyzetben mérhetőnek kellene lennie a tranzakcióban szereplő érték és a ténylegesen befektetett pénzeszközök egymáshoz viszonyított arányának, ami azonban lehetetlen. Befolyásolható-e az aszimmetria? Sokat nem lehet tenni, hiszen egy eladó és egy vevő olyan szerződéséről van szó, amely rögzíti a jövőre vonatkozó reális és elméleti feltételek hatására kialakuló (pénzügyi) eredményeket.

Az 1980-as évek elejétől erős növekedésnek indult a származékos pénzügyi termékek piaca. Az SWAP- és Származékos Ügyletek Nemzetközi Egyesülete (International Swaps and Derivatives Association – ISDA) adatai szerint a származékos pénzügyi termékek 2004-ben az előző évhez képest 29 százalékkal magasabb értéket képviseltek a tranzakciókban, a hagyományos termékekhez képest 21 százalékkal magasabb kamatbevételt realizáltak. A vita jól mutatta, hogy Franciaországban a

konjunkturális előrejelzések kidolgozása nem könnyű és bizonytalan kimenetelű tevékenység.

Mi a helyzet más országokban? Összehasonlításképpen egy résztvevő felvetette, hogy a francia statisztikai rendszer meglehetősen nehézkes, nem teszi lehetővé a válság alapjainak megismerését. Az Egyesült Államokban számos mutatót használnak, több egyetemen kutatják ezek alkalmasságát, kérdés tehát hogy ott előrelátóbbak voltak-e? Az előadó, elismerve a francia statisztikai rendszer monopolisztikus, kevésbé rugalmas voltát, az alapvető problémát az összefüggéseket helyesen leíró modellek hiányában jelölte meg. Az Egyesült Államok sokszínű mutatórendszerrel bír, de nem ismertek a közöttük fennálló oksági, függőségi kapcsolatok.

A helyzet más országokban sem jobb – nyugtatta meg a hallgatóit Timbeau úr. Németországban például, ahol az előrejelzést nehezíti a szövetségi államok rendszere is, 2010. évre a bruttó hazai termék növekedését a ténylegesen bekövetkezettnél 1,5 százalékkal magasabbra prognosztizálták. Az 1973-as válsághelyzetre utalva tették fel a kérdést, látható volt-e, hogy mikor érnek véget a háború utáni „dicsőséges évek”? A válasz: nem volt látható. Ha előre látják, biztosan jelezték volna a bekövetkezését. Semmivel sem tudtak többet, mint a tudományos-fantasztikus művek szerzői.

Beszélhetünk-e nemzeti, azaz egy adott országot érintő konjunktúráról? – vetette fel egy hozzászóló. Ha csakugyan világméretű folyamatról van is szó, dönteni az országokon belül kell, az intézkedések kidolgozásához azonban elemzésekre van szükség. Mindamellett – szölt egy másik résztvevő – átfogó, világszintű információk is szükségesek; miként lehet ezeket begyűjteni, hogyan biztosítható az adattartalom homogenitása, amikor az alapinformációkat mások szolgáltatják? Biztosíték lehet, hogy a nemzetközi elemzések mindenekelőtt az OECD-, illetve az EU-országok adatain alapulnak; előrelépésre azonban csak a fejlett demokráciákban lehet számítani.

Válaszában az előadó kiemelte az Európai Unió közelmúltban hozott döntését, ami mögött az ún. „Európai félév” koncepciója áll. (A 2011-ben elfogadott stabilitási és növekedési szerződés a tagországok költségvetési politikájának fontos eszköze. A megállapodás értelmében az Európa Tanács – a Bizottság jelentésére alapozva – minden év márciusában elfogadja a fő gazdasági stratégiai célkitűzéseket. Az előbbi figyelembevételével a tagországoknak a rákövetkező hónapban módosítani kell saját költségvetésüket.) Ennek értelmében a tagországok saját gazdasági előrejelzésüket megküldik Brüsszelnek, erről az egyes tagországokkal konzultálnak, a tagország előrejelzését a Bizottság által (a saját szakértői vélemények alapján) elfogadott szcenárióval szembesítik, majd ezt figyelembe véve pontosítják a nemzeti előrejelzéseket.

Lehetséges-e előrejelzés és milyen, erre a kérdésre a választ mindenekelőtt a második világháború befejezése óta a világban végbement jelentős fejlődés adja meg. (Az előadó megjegyezte, hogy az 1929-es válság valódi elemzését csak évekkel később végezték el.) A szakértők foglalkoznak a fogalmak, koncepciók homogenizálásával, a módszertani kérdések átláthatóságának biztosításával (ahol meglehetősen szab-

ványosítást értek el) és mindezek alkalmazásának elterjesztésével (ez mindenekelőtt az IMF-szabályozásra vonatkozik).

A legutóbbi válság azonban ráirányította a figyelmet a pénzügyi modellezés hiányosságaira, az egyedi információk integrálásának szükségességére, továbbá a naprakész információk fontosságára. (Így például nem elégséges az előrejelzéseknél az előző évi háromnegyed éves adatokon alapuló várható éves adatokból kiindulni.) Sok még a tennivaló a polgárok tájékozottságának javítása, az információk (az adatforrások, a különböző egyetemi, kutatóhelyi elemzések stb.) széles körű megismerésének biztosítása terén. És ne felejtsük meg egy sötét foltról, a pénzügyi szféráról, hiszen bizonyos meghatározott elemzések a Nemzetközi Fizetések Bankjánál a legbizalmasabban, csupán kevesek számára hozzáférhetően készülnek.